

MOTIVATSIYA VA UNING SHAXS FAOLIYATIDA TUTGAN O'RNI**Abduqodirova Fotima Mahmudovna**

Norin tumani MMTBga qarashli

31-maktab amaliyotchi psixologi

Annotatsiya: Motivatsiya- odamni faol faoliyatga undovchi sabablar majmui bo`lib, xulq atvorni psixologik va fiziologik boshqarishning dinamik jarayoni hisoblanib unga tashabbus, yo`nalganlik, tashkilotchilik, qo`llab-quvvatlash kiradi.

Tayanch tushunchalar: Shaxs faoliyati. Motiv. Motivatsiya. Inson xulq atvorining ichki barqarorligi. Xulq atvorni psixologik va fiziologik boshqarishning dinamik jarayoni.

Motirovka deganda inson xulq atvorini tushuntirish bo`lib, unda «Nima uchun?», «Fanday maqsad bilan?», «Fanday ma'noda?» kabi savollarning mativatsiyaga bog`liqligidir. Insonni xatti-harkati va ma'lum ehtiyojlarini qondirish bilan bog`liq faoliyatga undovchi sababga motiv deyiladi. Odamning faoliyat motivlarini o`rganish shaxsning ma'naviy-psixologik mohiyatini tushunishda muhim ahamiyatga ega. Kishilarning xulqatvoriga qarab, uning xatti-harakatlarini tahlil qilib, ularning motivlarini aniqlashga intilish lozim. Shunda xatti-harakatlarni odam uchun tasodifiy yoki qonuniy ekanligini anglash mumkin bo`ladi. Bunday xatti-harakatlarni yana takrorlanishini oldindan ko`ra olish, shaxsiy holatlarning ayrimlarini yuzaga keltirmaslikning oldini olish, boshqalarning taraqqiy etishini qo`llab-quvvatlash mumkin. Ba'zilar mehnatgao`uz ehtiyojlariga ko`ra sidqidildan munosabatda bo`lsalar, ba'zilar o`z burchlarini anlaganliklaridan, yana ba'zilar o`zlarining qobih niyatlariga erishish uchun vaqtincha sun'iy munosabatda bo`ladilar. Motivatsiya inson xulq atvori, uning bog`lanishi, yo`nalishi va faolligini tushuntirib beruvchi psixologik sabablar majmuini bildiradi. Psixologiyada motivlashtirish deganda psixologik hodisalarning o`zaro mustaqil bog`langan, lekin bir-biriga to`la mos kelmaydigan nisbatan mustaqil uchta turi tushuniladi;

a) Individdning ehtiyojlarini qondirish bilan bog'liq bo'lgan faoliyatga undovchi sabablar sifatidagi motivlashtirishdir. Faollik holatini paydo bo'lishini sub'ektiv ehtiyojlarini izohlab beradi.

b) Motivlashtirish faollik kimga qaratilgani boshqa xulq-atvor emas, balki xuddi shunaqasi tanlaganligini izohlab beradi. Motivlar xulq-atvor yo'nalishini tanlashni belgilaydigan sabablardir. Bular birgalikda kishi shaxsining yo'nalishini tashkil etadi.

v) Kishi axloqi va faoliyatini boshqaradigan vosita hisoblanadi. Bularga emotsiyalar, istaklar, qiziqishlar kiradi. Ustanovkalar - yo'nalish, yo'naltirish ma'nosini anglatib, kishining tevarak atrofdagi odamlarga yoki ob'ektga nisbatan qanday munosabatda bo'lishlarini, ularni idrok qilinishi, sezish, ularga baho berish va qandaydir harakat qilishga tayyorgarligini anglatadigan holatdir. Yo'naltirilgan faoliyat sub'ektning ma'lum vaziyatda faol yo'l topib keta oladigan harakatlari majmuidir. Yo'nalish – tug'ilgan yo'l, maqsad sari shaxsning xatti-harakati va faoliyatini aniq sharoitlardan qat'iy nazar ma'lum yo'lga yo'naltiruvchi barqaror motivlar majmuidir. Ular asosiy, etakchi va bosh ehtiyojlar, qiziqishlar, moyillik, e'tiqod, dunyoqarashlar, yuksak g'oyalar bilan xarakterlanadi. Har qanday motivlarning orqasida shaxsning ehtiyojlari yotadi. Inson ehtiyojlari, maqsadi, istagi, qiziqishlari shaxsiy holatlardir. Ehtiyoj - jonli mavjudodning hayot kechirishning konkret shart-sharoitlariga qaramligini ifoda etuvchi va bu shart-sharoitlarga nisbatan uning faolligini vujudga keltiruvchi holatdir. Amerikalik psixologik A.Maslou «Inson ehtiyojlarini ierarxiya» tizimlarini quyidagicha tavsiya etadi: Motivatsiyaning bir necha psixologik nazariyalari mavjud:

1. Qaror qabul qilish nazariyasida ta'kidlanishicha inson ongi tafakkurga, iroda va xatti harakatni tanlash imkoniyatiga ega. Demak, inson xulqi motivining asosi aql, ong va inson irodasidir.

2. Instinktlar nazariyasida (Z.Freyd, U.Magdugall) – biologizator nuqtai nazari mavjud bo'lib, unga asosan insonga, hayvonlarga xos instinktlar biriktirilgan. XX asrning 20-yillarida instinktlar nazariyasi o'rniga inson xulq atvorini biologik ehtiyojlar bilan bog'lovchi kontsepsiya yuzaga keladi.

3. Xulq atvor motivatsiyasi nazariyasi va oliy nerv faoliyati nazariyasi. XX asr boshida paydo bo'lib, xulq atvor «Stimul – reaksiya» sxemada ko'rib chiqiladi. I.P.Pavlov va uning izdoshlari N.A.Bernshteyn va P.K.Anoxin xulq atvor dinamikasi funktsional sistemasi modelini ishlab chiqqanlar.

4. Motivatsiyaga kognitiv yondoshuv nazariyasi – inson xulq atvorini tushuntirishda uning ongi va bilimi bilan bog'liq fenomenlarga alohida e'tibor beriladi.

5. Faoliyat nazariyasi (A.N.Leont'ev) ga asosan motivlarni yuzaga keltiruvchi kuchlar ehtiyojlardir. Bundan shunday qonuniyat yuzaga keladiki, motivlar rivojlanishi faoliyat kengligining rivojlanishi bilan bog'liq bo'lib, u predmet faoliyatini tashkil etuvchisidir. qqq Insonning emotsional hayoti, uning his-tuyg'ulari, quvonch tashvishi, xunsandchiligi azal-azaldan insonlar e'tiborini o'ziga tortib kelgan. His-tuyg'u nima? Bu - borliqni o'ziga xos aks etishi bo'lib unda insonning olamga sub'ektiv munosabati aks etadi. His tuyg'u psixik jarayon bo'lib bunda insonni borliqqa o'zining shaxsiy ichki sub'ektiv munosabatini aks etadi. Emotsiyalar - lotincha so'zdan olingan (emovere) to'lqinlashtirish ma'nosiga ega. Ichki yoki tashqi qo'zgatuvchilar ta'siriga sub'ektiv holatda ifodalovchi javob reaksiyasidir. Ya'ni hissiyot – tashqi olamdagi narsa va hodisalarga nisbatan bo'lgan munosabatlarimizning va munosabatlarimizdan hosil bo'ladigan ichki kechinmalarimizning ongimizda aks ettirishdir. Hissiyot o'ziga xos aks ettirish jarayoni bo'lib, bunda narsa va hodisalarning bevosita emas, balki shu narsalarning aks ettirish jarayonidan hosil bo'ladigan ichki kechinmalari va munosobatlari aks ettiriladi. His tuyg'u psixik jarayongina bo'lib qolmay psixik holat hamdir. U xususiyat bilan xarakterlanadi. His- tuyg'uni yuzaga keltiruvchi sabab stimullardir. Faoliga ko'ra hislar stenik (kuchlik) va astenik (kuchsiz) turlarga bo'linadi. Hislar tashqi jihatdan nomoyon bo'lib ular xatti – harakatlarida, yuzda namoyon buladi. Uning tashki ifodalanishi ekspressiya deb ataladi. Ekspressiya bu – hislarning spesifik namoyon bulishi bulib, u ovozda, mimika, pontomimika, yurishda, yogi va kulguda namoyon bo'ladi. Замонавий таълим-тарбия жараёнининг психологик-педагогик масалалари 258 Hislar mazmuniga va qo'zgaluvchanliga qarab bo'linadi: kuchi, tezligi barqarorligiga ko'ra quyidagi

emotsional holatlar ajratiladi. Kayfiyat, ko'tarinkilik. Kuchli xohish istak, affekt, stress. Hislar mazmuniga ko'ra quyidagi turlarga bo'linadi: axloqiy hislar, intellektual hislar, estetik hislar, proksis hislar. Emotsional holatlarga bog'lik bir necha nazariyalar mavjud. Ulardan biri Djeyms- Lange va ikkinchisi Kennon – Bart nazariyalaridir. Hissiyotlar o'zining yuzaga kelishi nuqtai nazaridan odamning ehtiyojlari, qiziqishlari va intilishlari bilan bog'liq bo'ladi. Hissiyot olamida sodir bo'layotgan narsalardan shaxs sifatidagi odam uchun ahamiyatli bo'lganlari haqida darak beruvchi signallar sistemasi hisoblanadi. Ma'lum qo'zg'alishlar odam uchun xotirjamlik yoki notinchlik haqidagi fikrlarga aylanadi. Ifodalangan xatti-harakat (mimika va pantomimika) signal funktsiyasini bajaradi. Ular odamning kechinmalarini boyitadi, yorqinlashtiradi va boshqa odamlarning idrok kelishini engillashtiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. P.V.Ivanov .“Umumiy psixologiya”, 1972-yil.
2. E.Goziev. Psixologiya. 1994-yil.
3. Psixologiya izohli lug'ati. 1997-yil.